

УДК 330.15:502.35

Матвійчук Л. Ю.,

кандидат географічних наук, докторант Луцького національного технічного університету

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ВПЛИВУ НА СТАН ТА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНИХ РЕСУРСІВ

У публікації проведено економічний аналіз чинників впливу на стан та розвиток туристичних ресурсів, розглянуто підходи вчених до їх класифікації, запропоновано систему заходів, що можуть сприяти розвитку туризму в межах досліджуваної території.

Ключові слова: туристичні ресурси, раціональне використання, розвиток туризму, вплив чинників.

В публикации проведен экономический анализ факторов влияния на состояние и развитие туристических ресурсов, рассмотрены подходы ученых к их классификации, предложена система мер, которые могут способствовать развитию туризма в пределах исследуемой территории.

Ключевые слова: туристические ресурсы, рациональное использование, развитие туризма, влияние факторов.

The publication conducted an economic analysis of factors affecting the status and development of tourist resources, scientists examined the approaches to their classification, the proposed system of measures that can contribute to tourism development within the study area.

Keywords: tourism resources management, tourism development, the impact factors.

Постановка проблеми. Сучасний стан та розвиток туристичних ресурсів більшість дослідників вважають як нестабільний, нестійкий, несталый, що характеризується деструктивністю, незлагодженістю, низькою ефективністю, нераціональністю використання наявного туристичного потенціалу, зростанням антропогенних навантажень, виснаженням багатьох видів туристичних ресурсів, збільшенням обсягів забруднення туристичних комплексів, зниженням якості середовища проживання населення.

Проблеми раціонального використання та охорони туристичних ресурсів набули значної ваги в нашій країні. Це зумовлено передусім тим, що протягом багатьох десятиліть у господарське життя країни було залучено значний потенціал, все більше природних ресурсів (землі, води, лісу) потрапило до виробничого обігу. Іншими словами, панував екстенсивний характер використання природних ресурсів, який призвів до суттєвих негативних наслідків, пов'язаних з використанням, деградацією та забрудненням земель і водних джерел, не завжди обґрунтованою вирубкою лісів, нераціональним використанням мінерально-сировинних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Стану та розвитку туристичних ресурсів, функціонуванню туристичних регіонів і чинникам, що впливають на них, присвячені праці провідних науковців. Суттєві аспекти використання, охорони та відтворення ресурсної та ресурсно-туристичної проблематики ґрунтовно висвітлені в роботах провідних українських вчених О. О. Бейдика, І. В. Бережної, М. Борушчака, Т. П. Галушкіної, З. В. Герасимчук, Л. М. Грановської, Л. С. Гринів, В. А. Голяна, М. В. Гудзь, П. В. Гудзь, Б. М. Данилишина, М. І. Долішнього, Л. П. Дядечко, В. С. Кравціва, С. П. Кузика, В. Ф. Кифяка, О. О. Любіцевої, М. П. Мальської, І. В. Смаля, Т. Г. Сокола, Т. І. Ткаченко, Н. В. Фоменко, М. А. Хвесика, В. І. Цибуха, Л. М. Черчик, І. М. Школи, М. В. Щурика та інших.

Серед зарубіжних вчених окремі чинники впливу на процеси використання та охорони туристичних ресурсів розглянуті у працях Д. Надсона, К. Холла, Л. Мітчела (США), І. В. Зоріна, В. О. Квартального, В. Ю. Воскресенського, П. Г. Царфіса, Д. В. Ніколаєнко (Росія), І. Енджейчик, А. Ковальчика, М. Козак, М. Труасі (Польща), П. Дефера (Франція), Й. Петера (Австрія) та великої кількості представників наукових шкіл із різних кран світу.

Мета і завдання дослідження. Сьогодні залишаються актуальними і потребують подальшого дослідження окремі питання вивчення чинників впливу на стан та розвиток туристичних ресурсів, а також на процеси їх використання та охорони. Під час виконання дослідження було поставлено низку завдань:

- проаналізувати підходи вчених до виявлення основних груп чинників, що здійснюють вплив на стан та розвиток туристичних ресурсів;
- вивчити основні види чинників впливу на стан та розвиток туристичних ресурсів регіонів України;
- запропонувати систему класифікації зазначених чинників залежно від специфіки видів туристичних ресурсів регіону.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на значну кількість ґрунтовних наукових праць із зазначеної проблематики, вітчизняною наукою ще не приділено достатньої уваги аспектам раціонального використання туристичних систем як складової організації туристичної індустрії. Зокрема, відсутні наукові дослідження з питань формування екологічно та економічно збалансованої глобальної та національної політики використання таких ресурсів [1].

Більшість дослідників туризму вирізняють дві групи чинників розвитку туристичних ресурсів – соціально-економічні й природні. В межах соціально-економічних досліджень, як правило, розрізняють природні та антропогенні чинники. Під природними розуміють чинники, що діють незалежно від людини, без її участі або пов'язані з її біологічною сутністю. Антропогенними називають будь-які процеси зміни довкілля, зумовлені діяльністю люди. В екології прийнято виділяти три групи чинників, які зокрема впливають на стан туристичних урбо- та екосистем: абіотичні, біотичні й антропогенні. Причому антропогенні чинники на стан та розвиток туристичних ресурсів можуть здійснювати прямий та опосередкований вплив. Так, наприклад, прямий вплив виражається через охорону туристичних ресурсів методами заповідання тощо, а непрямий (опосередкований) вплив здійснюється шляхом зміни клімату, порушень біоценотичних умов існування організмів. На нашу думку, найконструктивнішу модель факторів розвитку туризму, а отже, й туристичних ресурсів запропонував московський учений І. Зорін у 70-х роках ХХ ст. Суть моделі зводилась до поділу чинників на генеруючі, тобто такі, що сприяють розвитку туристичних ресурсів, і ті, які реалізують туристичні потреби.

Чинники, що впливають на стан та розвиток туристичних ресурсів, дослідники класифікують відповідно до масштабу туристичного ринку, в якому задіяні ці ресурси. При такій класифікації виділяють їх 3 рівні:

- глобальні, тобто чинники, які діють у міжнародному чи світовому масштабі;
- національні – чинники, які виявляють свій вплив на рівні держави;
- регіональні – чинники, що впливають на стан та розвиток туристичних ресурсів в межах окремого регіону [5, с. 83].

Як стверджує проф. І. М. Школа, значний вплив на формування туристичного ринку регіону (отже, на стан та розвиток туристичних ресурсів) здійснюють базові складові туристичного продукту: капітал, технології, кадри. Він пропонує таку класифікацію чинників на рівні держави: доходи споживачів, ціни на товари та послуги, демографічний аспект, ступінь механізації виробництва і споживання, рівень урбанізації території тощо.

Інший дослідник туризму В. Ф. Кифяк, розглядаючи питання організації туристичної діяльності в Україні, також наводить перелік чинників, що виступають утворюючими при формуванні туристичного ринку, а отже, впливають на стан та розвиток туристичних ресурсів, а саме: демографічні особливості, матеріальне та соціальне становище населення, рівень освіти громадян, середня тривалість відпустки в державі, професійна зайнятість тощо.

Такий підхід повною мірою характеризує соціальну складову розвитку туристичних ресурсів. З погляду означеної класифікації, реалізуючи ту чи іншу концепцію розвитку туристичних ресурсів, можна сподіватись на поліпшення якості життя населення туристичного регіону та, як наслідок, населення з його життєвими характеристиками впливає на розвиток туристичних ресурсів. Окремі охарактеризовані чинники можуть по-різному впливати на туристичні ресурси. Так, наприклад, демографічні чинники можна розглядати двояко, а саме: демографічна ситуація в нашій країні не сприяє використанню повною мірою тих чи інших туристичних ресурсів, хоча збільшення кількості населення планети посилює туристичний рух, а відтак, туристичне навантаження на окремі туристичні ресурси чи їх комплекси.

Розглядаючи проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів, М. Борушак дає більш повну класифікацію чинників впливу на стан та розвиток туристичних ресурсів. Автор стверджує, що розвиток туризму в регіонах відбувається повільно порівняно з цим процесом у світових туристичних регіонах. Дослідник виділяє так звані чинники, що гальмують сталий розвиток туризму в регіонах України, а отже, не повною мірою сприяють раціональному використанню туристичних ресурсів: недостатній рівень використання наявних туристичних ресурсів, низький рівень розвитку інфраструктури; недостатній рівень розвитку залізничної мережі регіонів. Окрім того, автор виділяє статичні і динамічні чинники, що впливають на стан та розвиток туристичних ресурсів.

До статичних дослідник зараховує сукупність природно-географічних чинників. Вони мають нешвидкісне, незмінне значення. Людина пристосовує їх до туристських потреб, робить доступнішими для використання. Природно-кліматичні і географічні чинники регіону знаходять вияв у красивій, багатій природі, кліматі, рельєфі місцевості, підземних багатствах (мінеральні води, печери і т. ін.). Культурно-історичні чинники (пам'ятники архітектури, історії) теж значною мірою можна зарахувати до статичних. Отже, сам стан туристичних ресурсів виступає чинником впливу на їхній розвиток у майбутньому.

До динамічних належать демографічні, соціально-економічні, матеріально-технічні і політичні чинники. Вони можуть мати різну оцінку і значення, змінні в часі та просторі [3, с. 27].

Цінною ознакою такої класифікації є те, що автор виділив чинники, які враховують стан та розвиток не тільки природних, а й культурно-історичних туристичних ресурсів. Також він виділив фактори, що гальмують сталий розвиток туризму, а відтак, негативно впливають на стан та розвиток туристичних ресурсів, хоча ці чинники не характеризують, який саме вплив здійснюється на окремі туристичні ре-

сурси, адже сталий розвиток туризму передбачає збереження туристичного потенціалу для майбутніх поколінь.

Досліджуючи регіональну політику розвитку рекреаційної сфери, проф. З. В. Герасимчук та М. В. Глядіна, узагальнюючи підходи до визначення чинників розвитку рекреаційної сфери, виділяють стримуючі та активізуючі чинники, поділивши останні на екстенсивні та інтенсивні.

Автори стверджують, що економічні чинники розвитку визначають можливості ефективного використання ресурсного потенціалу в регіоні шляхом створення рекреаційних послуг як важливої умови зростання суспільного добробуту [2, с. 17].

На нашу думку, з позиції сталого розвитку туристичних ресурсів з наведених класифікації варто виокремити чинники, що характеризують саме сталий розвиток. До них варто зарахувати економічні, соціальні та екологічні фактори. Потрібно зазначити, що чинники, які впливають на стан та розвиток туристичних ресурсів, не однакові за змістом, характером та сферою впливу на конкретний туристичний ресурс, рівнем функціонування, часовим критерієм, напрямом та способом впливу. Така різноманітність чинників зумовлена в першу чергу різнотипністю туристичних ресурсів, адже поняття "туристичні ресурси" включає не тільки їх природну та культурно-історичну групи, а й допоміжні та додаткові ресурси. Тому не завжди виділені чинники мають однаковий вплив на ті чи інші туристичні ресурси. Окрім того, варто зауважити, що з огляду на наявні класифікації туристичних ресурсів, чинники, які будуть визначальними для розвитку однієї групи ресурсів, пасивно впливатимуть на іншу їх групу.

Проведені дослідження наукової економічної літератури з питань впливу чинників на стан та розвиток туристичних ресурсів дозволило констатувати, що більшість дослідників виділяють чинники впливу на природні та культурно-історичні туристичні ресурси, залишаючи поза увагою інші їх типи. До того ж більшість підходів до виділення чинників впливу не дають можливості охопити всю сукупність туристичних ресурсів, системно та комплексно дослідити чинники, дія яких відображається на стані та розвитку туристичних ресурсів.

Потрібно зазначити, що на цей момент немає єдності у підходах учених щодо оцінки чинників впливу на стан та розвиток туристичних ресурсів. Вважаємо, що така ситуація виникла внаслідок відсутності консенсуального трактування поняття туристичні ресурси та відповідно до їх типології розмежування чинників впливу на їх стан та розвиток, а тому потребує більш детального розгляду та конкретизації для забезпечення сталого розвитку туризму в регіонах.

На нашу думку, варто розрізняти чинники впливу залежно від розвитку конкретної групи туристичних ресурсів. Розвиток туристичних ресурсів поняття багатогранне і відображає як збільшення їх чисельності, так і зміну безлічі їх параметрів. Досліджуючи основи теорії стійкого розвитку економіко-екологічних систем, Є. М. Борщук трактує поняття "розвиток" як незворотну, спрямовану закономірну зміну матеріальних й ідеальних об'єктів, внаслідок чого виникає новий якісний стан об'єкта – зміна його структури і характеру його функціонування [4, с. 184].

З наведеного трактування до ідеальних об'єктів як конкретного виду туристичного ресурсу, можна віднести мову, культуру, релігію туристичного регіону. З огляду на вищесказане можна розмежувати чинники за ознакою змісту впливу на стан та розвиток туристичних ресурсів. Так, вважаємо за доцільне поділити їх на економічні, соціальні, екологічні та правові. Економічні чинники в контексті їх впливу на туристичні ресурси, пов'язані з рівнем розвитку, темпами, масштабами, територіальною структурою економіки та станом туристичних організацій. Залежно від економічного розвитку регіону будуть виникати чинники, що не сприятимуть розвитку туристичних ресурсів.

Соціальні чинники пов'язані з рівнем, якістю та традиціями життя, потреб, культурною свідомістю населення: ставлення до туристів, ставлення до екологічної чистоти продуктів, екологічні – визначають умови, можливості та стан туристичних ресурсних комплексів та окремих туристичних об'єктів. На нашу думку, екологічні чинники в цьому випадку визначаються як глобальними (світовими) факторами, так і регіональними екологічними особливостями територій. Правові чинники відіграють провідну роль у підвищенні ефективності використання та охорони туристичних ресурсів.

Зважаючи на специфіку туристичних ресурсів, варто зауважити на явищі сезонності в туризмі, а отже, дослідження чинників впливу варто розглядати з позицій розвитку в певний період року. Окрім сезонності на туристичні ресурси, як і на будь-які інші види ресурсів, мають фактори які постійно або періодично впливають на їх стан та розвиток. Тому, вважаємо, необхідно за періодичністю дії доцільно виділити чинники перманентного та ситуаційного впливу. Так, наприклад, перманентний вплив справляють постійно екологічні чинники у вигляді глобальних проблем біосфери (одною з найважливіших проблем охорони культурно-історичних туристичних ресурсів є постійне руйнування останніх кислотними опадами). До ситуаційних чинників, як таких що повторюються періодично, можна зарахувати сезонність, що займає важливе місце серед чинників, які справляють вплив на розвиток туризму. Залежно від сезону об'єм туристичної діяльності може значно коливатися. Туристичні організації і установи вживають чимало заходів, спрямованих на зменшення сезонних спадів, наприклад, введення

сезонної диференціації цін (підвищені ціни в розпал сезону, помірні – для міжсезоння і знижені – для несезонного часу (різниця у величині тарифів на мешкання в готелях залежно від сезону може досягати 50%)), розвиток тих видів туризму, які не схильні до сезонних коливань (конгресовий, діловий).

За масштабом впливу, на нашу думку, варто виділити чинники глобального, міжнародного, національного, регіонального та локального значення. Такий критерій розподілу дає можливість визначити територіальні межі впливу чинника, а отже, рівень, на якому повинні вирішуватись питання. Наприклад, збереження історико-культурного заповідника “Софія Київська” в столиці України потребує вирішення проблеми на національному рівні, а проблеми поступового зникнення з карти деяких острівних країн як туристичних об’єктів через глобальне потепління потребують вирішення на рівні всього людства [6].

Усі згадані чинники мають різновекторний характер, а отже, можуть сприяти або не сприяти розвитку туристичних ресурсів. За ступенем їх впливу на стан та розвиток туристичних ресурсів розділимо їх на конструктивні та деструктивні. Такий поділ стане фундаментом розмежування змін, що сприяють або не сприяють раціоналізації використання та охорони туристично-ресурсного потенціалу. До конструктивних чинників, що позитивно впливають на стан та розвиток туристичних ресурсів, віднесемо розвинену інфраструктуру базу туризму, раціональне використання наявних туристичних ресурсів та їх охорону, підвищення рівня культури туристів, вдосконалення матеріальної бази на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, включаючи використання інноваційних технологій. Значно ширшу структуру має модель сукупності деструктивних чинників, що негативно впливають на стан та розвиток туристичних ресурсів. Їх, на наш погляд, варто поділити на ризикові, загрозливі та небезпечні.

Таким чином, під ризиковими чинниками будемо розуміти існування ймовірності порушення рівноваги в негативний бік у системі “туристи – туристичні ресурси”. Як приклад, збільшення кількості відвідувачів того чи іншого туристичного об’єкта, особливо історико-культурного, що знаходиться в аварійному стані. Якщо порушення рівноваги вже відбулося, варто наголосити на виділені загрозливі чинники впливу. Такі чинники призводять до змін у стані туристичних ресурсів, що ставить під загрозу їх збереження для майбутніх поколінь. Небезпечні чинники здатні впливати не тільки на стан та розвиток туристичних ресурсів, але й на інші ресурси, створюючи небезпеку повного зникнення того чи іншого туристичного ресурсу. До чинників, що негативно впливають на стан та розвиток туристичних ресурсів та, відповідно, на процеси їх використання і охорони, належать: кризи, зростання зовнішньої заборгованості, політична нестабільність, зростання цін на предмети споживання, безробіття, страйки, криміногенна ситуація, фінансова нестабільність (інфляція, стагнація валют), скорочення обсягів особистого споживання, негаразди з екологічною ситуацією, банкрутство туристичних фірм, посилювання туристських формальностей, невиконання турпідприємствами своїх зобов’язань тощо.

Висновки. Таким чином, на стан та розвиток туристичних ресурсів, процеси їх використання та охорони впливає велика група чинників, що відрізняються своєю природою та регіональним поширенням. Регіональні чинники впливають через збільшення обсягів матеріальних ресурсів туризму в регіоні, рівень урбанізації території, регіональних особливостей звичок населення тощо. Локальні чинники впливають на використання та охорону туристичних ресурсів у вигляді будівництва нових об’єктів туризму, форми надання та рівня комфортності житла для туристів, обладнання туристичних майданчиків засобами для сміття, проведення контрольних експертиз туристичних об’єктів тощо.

Виділені нами чинники мають всеохоплюючий характер і здатні впливати на більшість типів туристичних ресурсів. Зважаючи на специфіку туристичних ресурсів, варто звернути увагу та в подальшому досліджувати: чинники, що впливають на туристичні ресурси, які існують у вигляді об’єктів розміщення туристів – готелів, кемпінгів, турбаз тощо; інфраструктурні галузі – шляхи сполучення, торгівля, громадське харчування, інформаційно-туристичні центри та ін.; контрольно-адміністративні ресурси – прикордонні, міліцейські, митні служби та багато інших.

Література:

1. Волошин І. М. Особливості геохімічного забруднення приавтомагістральних смуг Волині: монографія / І. М. Волошин, Л. Ю. Матвійчук, М. І. Лепкий – Луцьк: Терен, 2009. – 244 с.
2. Герасимчук З. В. Регіональна політика розвитку рекреаційної сфери: механізми формування та реалізації: монографія / З. В. Герасимчук, М. В. Глядіна – Луцьк: Надстир’я, 2006. – 161 с.
3. Борушак М. Проблеми формування стратегії розвитку туристичних регіонів: монографія / М. Борушак – Львів: ІРД НАН України, 2006. – 288 с.
4. Борщук Є. М. Основи стійкого розвитку еколого-економічних систем: монографія / Є. М. Борщук – Львів: Растр – 7, 2007. 436 с.
5. Розвиток туристичного бізнесу регіону: монографія / за ред. Школи І. М. – Чернівці: Книги – XXI, 2007. – 292 с.
6. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т. І. Ткаченко. – 2-ге вид., випр. та доповн. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. – 463 с.